

RESILIENCE
e-ISSN: 2602-4667

Eskişehir Teknik Üniversitesi

Resilience

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/resilience>

Çocuk Merkezli Afet Risk Yönetimi: Çocuklar İçin Değil Çocuklarla Birlikte

Child-Centered Disaster Risk Management: Not for Children but with Children

Aylin DİKMEN ÖZARSLAN*¹

ORCID: 0000-0003-3301-8488

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Sosyometri Anabilim Dalı

Öne Çıkanlar / Highlights

Afetler karşısında en kırılgan grupların başında çocuklar gelmektedir. Çocuk Merkezli Afet Riski Azaltma yaklaşımı, tüm çocukların afet riski azaltma programlarının planlanmasına, uygulanmasına, izlenmesine ve değerlendirilmesine etik ve anlamlı katılımını gerektirmektedir.	Children are one of the most vulnerable groups in the face of disasters. The Child-Centred Disaster Risk Reduction approach requires the ethical and meaningful participation of all children in the planning, implementation, monitoring and evaluation of disaster risk reduction programmes.

Makale Bilgisi / Article Info

Gönderim / Received:

03/09/2024

Kabul / Accepted:

08/07/2025

Anahtar Kelimeler

Çocuk merkezli afet risk yönetimi,
Çocuk merkezli afet risk azaltma planlaması,
Çocuk katılımı,
Çocukların güçlenmesi,
Afet risk yönetimi

Keywords

Child-centered disaster risk management,
Child-centered disaster risk reduction,
Child participation,
Empowerment of children,
Disaster risk management

Özet

Bu çalışmanın temel amacı afetlerle mücadelede çocukların yerini tartışmaktır. Bundan önce çalışma, “doğal afet” nitelemesine itirazla yola çıkmaktadır. Çünkü özellikle son elli yıldır akademisyenlerin savunduğu şekliyle afetlerde doğal olan bir şey yoktur. Aksine doğa olayları büyük oranda toplumların kırılganlığı, sosyal ve yapısal güvenlik zafiyetleri ve yanlış anlaşılan ya da yanlış yönetilen riskler nedeniyle afetlere yol açmaktadır. Afetlerin bu yapısal niteliği, bunlarla karşı karşıya kalan farklı grupların ve toplumsal kategorilerin farklı şekillerde etkilenmelerine neden olmaktadır. Çocuklar afetlerde en kırılgan grupların başında gelmektedir. Bu durum büyük oranda çocukların yetişkinlere göre eksik, onlara bağımlı ve ikincil toplumsal konumlarından kaynaklanmaktadır.

Bir yandan çocuk hakları sözleşmesinin çocukları hak sahibi bireyler olarak konumlandırması ve bilgi edinme ve katılım haklarını tanımlaması bir yandan da afetlere hazırlıklı olmak konusunda toplumdaki tüm bireylerin etkin katılımının gerektiğinin anlaşılması çocukların afetlerle mücadele planlamalarında yer almalarına olanak vermektedir. Bu açıdan çalışmada, yeni bir kavram olmakla birlikte giderek yaygınlaşmakta olan çocuk merkezli afet risk yönetimine dair çok sayıda örneğe yer verilmektedir. Bu yaklaşım sadece çocukları ve ihtiyaçlarını merkeze almakla sınırlı değil ama hazırlık, kurtarma, acil yardım, rehabilitasyon ve iyileştirme aşamalarının planlaması, uygulanması ve değerlendirilmesinde çocukların etkin katılımını içermektedir. Diğer bir deyişle çocuklar için bir afet risk yönetimi değil, çocuklarla birlikte afet risk yönetimini gerektirmektedir. Bu yaklaşım bir yandan afet dirençli toplumun kurulmasında işlevseldir diğer yandan ise çocukların güçlenmesi açısından önemli bir potansiyele sahiptir.

Abstract

The main purpose of this study is to discuss the place of children in combating disasters. Before this, the study begins by objecting to the definition of "natural disaster". There is

nothing natural about disasters, as scholars have argued especially in the last five decades. On the contrary, natural events cause disasters due to vulnerabilities of societies, social and structural security gaps, and misunderstood or mismanaged risks. This structural nature of disasters causes different groups and social categories that face them to be affected in different ways. Children are among the most vulnerable groups in disasters. This situation is due largely to the incomplete, dependent and secondary social position of children compared to adults. Both the Convention on the Rights of the Child defines children as individuals with rights and their right to information and participation, and the understanding that the active participation of all individuals in society is necessary to be prepared for disasters allows children to take part in combating disasters. In this respect, the study includes many examples of child-centered disaster risk management, which is a new concept but is becoming increasingly widespread. This approach is not limited to centering only children and their needs but includes the active participation of children in the planning, implementation and evaluation of preparation, rescue, emergency aid, rehabilitation and recovery phases. In other words, it does not require disaster risk management for children, but disaster risk management with children. While this approach is functional in creating a disaster-resistant society, it also has significant potential for empowering children.

1.GİRİŞ

6 Şubat 2023 günü, aşağı yukarı dokuz saat arayla, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde on bir ili etkileyen iki büyük deprem meydana gelmiştir. Resmi verilere göre bu depremlerde 107 bin 213 kişi yaralanmış ve 53 bin 537 kişi ölmüştür (TRT Haber, 2024). Ayrıca milyonlarca kişinin yaşamının derinden etkilendiğini de eklemek gerekmektedir. Bu depremlerde çocukların daha görünür olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Öncelikle voleybol turnuvası için Kıbrıs’tan geldikleri Adıyaman’da, kaldıkları otelin çökmesi sonucu hayatlarını kaybetmiş ve artık “Şampiyon Melekler” olarak anılan on iki-on dört yaşlarında yirmi dört çocuk kuşkusuz 6 Şubat depremlerinin unutulmaz trajedilerinden biridir. Bunun yanında yardım için ya da toprak üstüne kendini duyurabilmek için sesli veya görüntülü mesajlarını yayınlayan çocuklar, enkaz altında günlerce kurtarma ekiplerini beklerkenki görüntüleri çıkan, soğuktan titreyen çocuklar bu depremin kolay kolay akıllardan çıkmayacak kötü anılarıdır.

Bu depremin bir kez daha gösterdiği bir şey de çocukların afet durumlarında çok daha derinden etkilendikleridir. Ancak bu çalışmanın konusu özel olarak 6 Şubat’ta yaşanan depremler değildir, çalışmada, bu felaketin düşündürdükleri ile genel olarak afet ve çocukluk konusuna odaklanılmaktadır. Çocukların afet durumlarındaki kırılganlıkları alan yazında sıklıkla ele alınmaktadır. Ancak bu çalışma söz konusu kırılganlıkların, çocukların geleneksel toplumsal konumlarından kaynaklandığı kabulüyle bu konumu tartışmaya açmayı hedeflemektedir. Çocukları yetişkinler karşısında ikincil, yetersiz ve bağımlı olarak konumlandıran bu geleneksel bakış açısının aksine çalışma, toplumun etkin üyeleri oldukları anlayışıyla, afetle mücadelede çocukları ve çocuk katılımını sorunsallaştırmaktadır.

Yirminci yüzyılın ikinci yarısından bu yana dünya genelinde afetlerin sayısının arttığı sıklıkla dile getirilmektedir (Cappelli vd., 2021; Institute For Economics &Peace, 2020: 49; Thomas, 2017: 3; Leaning ve Guha-Sapir, 2013). Doğa kaynaklı afetlerin sıklığı, ciddiyeti ve şiddetiyle birlikte verdiği zararların boyutu da artmaktadır (SRCD, 2020). Öte yandan Çocuk Gelişimi Araştırma Derneği (Society for Research in Child Development)’nin 2020 tarihli raporunda ise her yıl milyonlarca çocuğun doğa kaynaklı afetlerden etkilendiği belirtilmektedir. Bu açıdan afetlere hazırlıklı olmak giderek daha önemli hale gelmektedir. Dahası tüm toplumsal kesimlerin bu hazırlık planlamalarına katılımının sağlanması üzerinde durulması gereken bir konudur. Bu bağlamda geleneksel çocukluk algı ve tutumlarıyla afetler karşısında en savunmasız ve kırılgan gruplardan biri haline ge(tiri)len çocukların güçlendirilmesi ve afete hazırlık programlarına katılımları afet dirençli bir toplumun yaratılması açısından tartışmaya değer görülmektedir. Bu tartışmayı daha sağlıklı yürütebilmek açısından öncelikle “doğal afet” kavramının kullanımının yanlışlığına ilişkin kısa bir tartışmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Bir doğa olayının sonucunda yaşanan felaketin “doğal afet” olarak isimlendirilmesi bunun karşısındaki çaresizliği dile getirmektedir ki bu da bir yandan bu tür olaylarla mücadelenin mümkün olmadığının kabullenilmesi bir yandan da hiçbir kurum ve/veya kişinin sorumluluk almamasına neden olmaktadır. Oysa doğa olayları sonrasında

yaşanan afetlerin nedenlerini ve sonuçlarını toplumsal ile açıklamak gerekmektedir. Tam da bu nedenle felaketlerde farklı toplumsal kategoriler farklı düzeylerde etkilenebilmektedir. Bu açıdan çalışmanın ilk bölümünde “doğal afet” ifadesi kısaca ele alınmaktadır. İkinci bölümde ise afet durumlarında çocukların durumu ve afetlerle mücadele çabalarında çocukların da katılımının sağlanmasının gerekleri üzerinde durulmaktadır.

2. DOĞAL AFET DEĞİL DOĞA KAYNAKLI AFET

“Önlenmesi insan eliyle olmayan, sel, fırtına, deprem, dolu vb. felaketlerin her biri” (kelimeler.gen.tr). “Toplumun olağan yaşam düzenini bozarak, can ve mal kayıplarına neden olan, onun yanıt verme ve uyum sağlama kapasitesini aşarak, dış yardım gereksinimi doğuran, ekolojik olaylara afet denir” (Akdur, 2000).

“Doğal afetler, insanların önleyemediği ve çoğunu öngöremediği doğal olaylardır. Genellikle insan ölümleri veya mal kayıpları ile sonuçlanır” (Kutluay, 2023).

“Doğal afet; insanlara zarar veren olayların genel adıdır. Can ve mal kaybına yol açan ve kontrol edilmeyen doğal olayları içerir” (OMÜ, tarih yok).

Yukarıda çeşitli kaynaklardan alıntılanan tanımlarda afetler genel olarak dışsal, öngörülemeyen ve engellenemeyen olaylar olarak ele alınmakta, afetlerin oluşmasında toplumsal ve kültürel etkenler ihmal edilmektedir. Dahası doğa olaylarının bir afete yol açmasının zeminini hazırlayan, olay gerçekleştiğinde buna yeterince etkin tepki veremeyen insanların, toplumların ve hükümetlerin afetlerdeki sorumluluğu da göz ardı edilmektedir. Nitekim Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD)’ın *Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğü*’nde “[T]oplumun tamamı veya belli kesimleri için fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplar doğuran, normal hayatı ve insan faaliyetlerini durduran veya kesintiye uğratan, etkilenen toplumun baş etme kapasitesinin yeterli olmadığı doğa, teknoloji veya insan kaynaklı olay. Afet bir olayın kendisi değil, doğurduğu sonuçtur” açıklaması getirilmiştir (AFAD, t.y.a). TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası Ankara Şubesi (t.y.: 3) de hazırladıkları *Afet Yönetimi Bilgi Kitapçığı*’nda aynı tanıma yer vermektedir. Tanımda dikkat çektiği üzere afet, olayın kendisi değildir. Yani 6 Şubat 2023’te gerçekleşen iki büyük deprem afet değildir; depremler doğa olaylarıdır ve dünyanın şekillenmesinin temel nedenleri olarak sürekli yaşanmaktadır. Afet, depremlerin yol açtığı durumdur ki ortaya çıkan sonuç büyük oranda insan kaynaklıdır. Dolayısıyla öncelikle afetlerin toplumsal, kültürel, ekonomik, politik koşullardan etkilenen toplumsal olaylar olduklarını görmemiz gerekmektedir. Diğer bir deyişle riskler ve felaketler toplumsal düzenin kendisi tarafından üretilmektedir. Nitekim politik ekolojistler on yıllardır doğal afet diye bir şey olmadığını savunmaktadırlar (Farabollini vd., 2019: 12).

Farabollini ve arkadaşları (2019), felaketlerde doğal olan hiçbir şey olmadığını dile getirmektedirler. Oysa ortak algımız, -yukarıdaki tanımlarda da görüldüğü gibi- insanların, doğanın aşırı olaylarının kurbanı olduğu yönündedir. Böylece afetleri dışsal olgular olarak kurmak bir yandan sonuçlarına katlanmayı kolaylaştırırken diğer yandan da süreçteki sorumlulukların üzerini örtmektedir.

Yüzyıllar boyunca ana anlatı afetlerden Tanrı’nın veya doğanın sorumlu olduğu yönündedir. Bu bağlamda 1755 tarihli Lisbon depremi özellikle ilgi çekicidir. 1 Kasım 1755’de Portekiz krallığında sekiz buçuk-dokuz şiddetinde bir deprem meydana gelmiştir. Merkez üssü Atlantik Okyanusu olan deprem sonrasında tsunami ve yangınlar yaşanmış ve özellikle Lisbon’da çok ciddi tahribata yol açmıştır. Depremin neden olduğu felaketten çok etkilenen Voltaire’e göre bu durumun sorumlusu Tanrı’dır. Bu nedenle ıstırap ve ölüme karşı duyarsız kaldığını iddia ettiği Tanrı karşısında öfke duymaktadır. Deprem üzerine yazdığı ve Tanrı’ya karşı suçlamalarla dolu olan *Sur le désastre de Lisbonne* (Lisbon Felaketi Üzerine) şiirini Rousseau’ya göndermiştir. Fakat hiç beklemediği bir cevap almıştır (Tugnoli, 2015: 27). Rousseau cevabi mektubunda, Lisbon’da altı, yedi katlı yirmi bin evi bir araya doğanın getirmediğini yazmaktadır. O’na göre bu büyük şehrin sakinleri daha eşit bir şekilde dağılmış ve daha az yoğun bir şekilde barınmış olsalardı, kayıpları daha az olacaktı veya belki de hiç olmayacaktı. Dahası herkes ilk şokta kaçacak, iki gün sonra yirmi fersah ötede ve hiçbir şey olmamış

gibi mutlu bir şekilde görüleceklerdi. Böylece Rousseau (1756), doğanın yarattığı talihsizliklerin insanların yarattıklarından daha az acımasız olduğunu vurgulamaktadır (alıntılayan Dranseika, 2016: 74). Bu açıklama afetlerde doğa/doğüstü ve toplumsal etkileri arasındaki ayrımı bulanıklaştırmakta ve doğal olayların bir ölçüde, belki de büyük ölçüde, daha önceki insan eylemlerinden kaynaklandığını iddia etmektedir. Rousseau'ya göre mimari tasarım, binaların kalitesi, deprem sırasındaki davranışlar Lisbon'un harap olmasına yol açan nedensel zincirin halkalarıdır. Üstelik bu nedenler zincirinin doğal bir olay tarafından tetiklenmiş olmasının bir önemi olmadığına ısrar etmektedir (Dranseika, 2016: 74). Bu açıklama toplumsal etkenlerin afetlerdeki rolüne dikkat çekmektedir. Ancak Rousseau'dan sonra da afetlerin dışsal bir güce bağlı olarak meydana geldiği algısı ve bunun karşısında insanların yapabileceği bir şey olmadığı inancı varlığını uzun süre korumuştur. Bu algı ve yaklaşım -en azından akademik literatürde- ancak son birkaç on yılda önemli bir değişim göstermiştir. Bu yeni yaklaşım, afetleri değerlendirirken bu olaydan etkilenen sosyal sistemlerin başarısızlığı ya da bunlarla başa çıkma kapasitesinden hareket edilmesi gerektiğini göstermektedir. Bu nedenle afetler, geleneksel olarak tehlikeler (yer sarsıntıları) aracılığıyla anlaşılır ve incelenirken yeni yaklaşımda tehlikenin neden olduğu sorunlar (evin çökmesi veya bilginin yokluğu), süreci yönetemeyen veya bunlara dayanamayan sistem merceğinden analiz edilmektedir. Diğer bir deyişle günümüzde afet araştırmaları dayanıklılık, kırılganlık ve risk kavramlarına odaklanmakta ve afetlere ilişkin toplumsal bir bakış açısına sıkı sıkıya tutunmaktadır. Buna göre afetlere (sadece) doğal olaylar neden olmaz, dayanıklılık eksikliği; sosyal ve yapısal güvenlik açığı ve/veya yanlış anlaşılan ya da yanlış yönetilen riskler de etkilidir (Lauta, 2016). Lauta (2016), bu toplumsal afet paradigmasının açıklanmasında, literatürde sıklıkla karşılaştırması yapılan Haiti ve Şili depremlerini örnek vermektedir: 2010 yılında Haiti'de yaşanan bir depremde tahminen üç milyon kişi etkilenmiş ve yüz bin kişi ölmüştür. Ekonomik ve kurumsal uzun vadeli etkileri de yıkıcı olmuştur. Bundan sadece iki hafta sonra, bu defa Şili'de bir deprem meydana gelmiştir. Haiti depreminden beş yüz kat daha güçlü olan bu deprem, bir sismograf tarafından o zamana kadar kaydedilen en güçlü altıncı deprem olarak kayda geçmiştir. Fakat Haiti'deki deprem kadar bilinmemektedir çünkü Şili depreminde yaşamını kaybedenlerin sayısı Haiti'nin kaybına göre çok daha azdır; beş yüz elli kişi.

Geleneksel tehlike perspektifinden bakıldığında Şili'deki deprem Haiti'dekinden çok daha büyük bir tehlikedir. Oysa toplumsal afet araştırmalarının merceğinden bakıldığında, afetlerin kapsamının tehlikenin kendisiyle değil ama daha çok toplumların nasıl organize olduklarıyla ilgili olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Nitekim Şili, depreme çok farklı bir şekilde hazırlanmış; acil durumla başa çıkabilecek kurumları, binaları, uyarı sistemlerini kurmuştur. Şili'nin doğa olaylarına cevap verebilme kapasitesi anlamında bu odak noktasındaki kaymanın insan hakları açısından önemli sonuçları olduğu da açıktır. (Lauta, 2016).

İnsan hakları tanımı gereği bireylerin devlete karşı en temel çıkarlarını ifade etmektedir; yaşamlarının, beden bütünlüklerinin, etkileşimlerinin ve siyasi failliklerinin korunması. Afetlerin özü giderek daha fazla; hazırlıklı olmamak, inşaat standartlarının kötülüğü, sosyal kırılganlık ve dolayısıyla devletin afet risklerini ihmal etmesi haline geldikçe insan hakları da daha önemli hale gelmektedir. Bu açıdan bakıldığında afetlerden etkilenen bireyler, doğanın güçlerinin değil ama hükümetlerin kurbanlarıdır. Dolayısıyla Lauta'nın belirttiği gibi insan haklarının, afet yönetimi ve afet riski tartışmalarının esası haline gelmesi toplumun dirençliliğine katkıda bulunacaktır. Nitekim afet müdahalesinin değerlendirilmesinde, insan haklarına bağlılığın Şili'yi dirençli kılan faktörlerden biri olduğunun altı çizilmektedir (Lauta, 2016). Hak temelli yaklaşımlar, insan haklarının gerçekleştirilmesi ve korunmasını sağlayan mekanizmaları desteklemektedir. Bu nedenle de afetleri konu alan pek çok uluslararası ve ulusal belgede insan haklarının korunması ve geliştirilmesine vurgu yapılmaktadır.

Bu belgelerden önemli bir tanesi olan *Sendai Afet Risk Azaltma Çerçevesi (2015-2030)*, 18 Mart 2015 tarihinde Japonya'nın Sendai kentinde düzenlenen 3. Birleşmiş Milletler Dünya Konferansı'nda kabul edilmiştir. Afetler nedeniyle yaşanan kayıpları 2030 yılına kadar azaltmayı hedefleyen Çerçeve (UNISDR), insan haklarını merkeze koymaktadır. Sendai çerçevesine göre afet riski yönetilirken tüm insan haklarının desteklenmesi ve korunması gerekmektedir. Sendai'den birkaç sene önce, Birleşmiş Milletler ve BM dışı insani yardım ortaklarından oluşan bir kurumlararası forum olan IASC (Inter-

Agency Standing Committee)'in 2011 yılında hazırladığı *Doğal Afet Durumlarında İnsanların Korunması ile İlgili IASC Operasyonel Kılavuz İlkeleri*'ne göre doğa kaynaklı afetlerden etkilenen kişilerin, haklarını tehdit eden çok sayıda sorunla karşılaştıklarından söz edilmektedir (IASC, 2011). Kılavuz genel olarak afet müdahalesi ile insan hakları arasındaki ilişkiyi vurgulamaktadır. İlk temel ilke ise, doğa kaynaklı afetlerden etkilenenlerin uluslararası insan hakları hukuku kapsamında, ülkedeki diğerleri ile aynı hak ve özgürlüklerden yararlanma hakkına sahip kişiler olarak tanınmasını ifade etmektedir (Lauta, 2016; IASC, 2011). Ve afet durumlarında insan haklarının korunmasında devletlerin sorumlu olduğu açıktır.

İnsan haklarına saygı duyulması, korunması, haklara erişimin kolaylaştırılması ve yerine getirilmesi konusunda devletlerin hem ahlaki hem de yasal yükümlülüğü bulunmaktadır. Diğer bir deyişle devletler -ister insan ister doğal kaynaklı olsun- afet durumlarında can kayıplarını, ekonomik ve sosyal kayıpları ve diğer insan hakları ihlallerini önlemek konusunda sorumluluğa sahiptirler. Bu açıdan afet risklerini yönetmek konusunda yetersiz kalması durumunda ise devletler, afetin asli kusurlusu olarak karşımıza çıkmaktadır. IASC'da (2011), doğa kaynaklı afetler sonrasında insan haklarında yaşanan sorunların (ki bunların en başında yaşam hakkını düşünmek gerekir) kasıtlı politikalarla kaynaklanmadığı ancak planlama ve afete hazırlık konusunda yetersiz kalınması, afetlere müdahale için uygun olmayan politikalar ve tedbirler veya basitçe ihmal sonucu ortaya çıktığı belirtilmektedir. Diğer bazı kaynaklarda ise devletin bu konudaki sorumluluğu çok daha doğrudan ve sert bir şekilde ifade edilmektedir. Örneğin Olson ve arkadaşları, kimin ne kadar can güvenliğinin olacağına ve bunun bedelini kimin ödeyeceğine toplumun siyasi sistemi tarafından karar verildiğini iddia etmektedirler (Olson vd.'den aktaran Green, 2005: 529).

da Costa ve Pospieszna (2015), riskler karşısında bir toplumu, sistemi ya da varlığı savunmasız kılacak ortak özellikleri sömürgecilik ve emperyalizmin mirasları, doğal kaynakların sömürülmesi, diktatörlük, büyük ve artan yoksulluk, gelir eşitsizliği, göç, hızlı ve kontrolsüz kentleşme (yerleşimler genellikle toprak kayması, sel ve diğer felaketlere eğilimli alanlarda yer alır), uygunsuz arazi kullanımı, çevresel bozulma ve iklim değişikliği olarak sıralamaktadırlar. Afetleri devletin gücü, yolsuzluk, tüzel güç ve (sınırlı bir ölçüde de olsa) organize suç arasındaki ilişki bağlamında inceleyen Green (2005) çalışmasında, Türkiye'de yaşanmış iki büyük depremi merceğe almaktadır. O'na göre 1999 Marmara (7,4 şiddetinde) ve 2003 Bingöl (7,2 şiddetinde) depremleri şiddetli sismik olayların ürünü olmaktan çok yozlaşmış siyasi kararların ve ihmalkar hükümetlerin sonucudur. Burada 1980'lerde Türk ekonomisindeki liberalleşmeyle birlikte korumacı ticaret uygulamalarının kaldırılması ve kamu arazilerinin özelleştirilmesi, inşaat pratiğindeki yoksulluk ve yolsuzluğun ve mevcut kalitesiz konut stoğunun kaynağı olarak görülmektedir (Green, 2005: 528-530). Devletlerin ve/veya hükümetlerin siyasi kararlarının içeriğini ve yönünü tartışmak bu çalışmanın sınırlarını aşmaktadır. Ancak yukarıdaki kısa değiniler, doğa olaylarının afete dönüşmesinde söz konusu siyasi tutumun önemini vurgulaması açısından önemli görülmektedir. Bu bağlamda O'Keefe, Westgate ve Wisne'nin (1976), önlemlerin planlanmasında 'doğallık' kavramının doğal afetlerden çıkarılmasının ilk adım olması gerektiği uyarısı önemlidir. "İnsan olmadan felaket olmaz" diyen yazarlar afetin, aşırı fiziksel bir olgu ile savunmasız bir insan nüfusu arasındaki ilişkiye işaret ettiğini belirtmektedirler (O'Keefe vd., 1976: 566). Ancak kuşkusuz -yazarların da dikkat çektiği gibi- bu insan nüfusu homojen değildir ve söz konusu aşırı fiziksel olaydan farklı şiddette etkilenen gruplar bulunmaktadır. Bu durumda, insan hakları ve eşitlik/eşitsizlik kavramlarıyla da yakından ilişkili kırılganlık(lar) karşımıza çıkmaktadır.

Konuyla ilgili alan yazın, doğa kaynaklı afetlerin nüfusun en savunmasız kesimlerini en ciddi şekilde etkilediğini göstermektedir. Belirli bir toplumda sıklıkla ayrımcılığa maruz kalan ve fırsatlardan yoksun olanlar, bir afet durumunda benzer dışlanma kalıplarını yaşayacaklardır. Dolayısıyla sosyal kırılganlık, kısmen sosyal eşitsizliklerin yani çeşitli grupların tehlikeler karşısındaki hassasiyetlerini etkileyen veya şekillendiren ve aynı zamanda tepki verme yeteneklerini yöneten sosyal faktörlerin ürünüdür (Cutter vd., 2003: 243). Bu açıdan bakıldığında yani riskler karşısındaki hassasiyetleri ve risklere, tehlikelere tepki verme yetenekleri bağlamında düşünüldüğünde toplumun en dezavantajlı, en kırılgan grupları arasında çocukları üst sıralara koymak gerekmektedir. Çalışmanın bundan sonrasında, afetlerde

çocukların durumu, çocuk ve çocukluk kavramlarına ilişkin algı ve tutumlar çerçevesinden tartışılmaya çalışılacaktır.

3. AFETLERDE ÇOCUKLAR

Yetişkinlerle karşılaştırıldığında çocukların afetler karşısında daha savunmasız, kırılgan oldukları ve afet koşullarından çok daha farklı şekillerde ve şiddetli etkilendikleri konuyla ilgili hemen her kaynakta dile getirilmektedir. Genel olarak söylemek gerekirse -eğer hayatta kalmışlarsa- afetler çocukların sakat kalmalarına neden olabilmekte, yemek, temiz su, barınma gibi en temel gereksinimlerine erişimlerini olumsuz etkilemekte, ebeveynlerinden ya da bakımlarını üstlenenlerden uzak kalmalarına veya bunları tamamen kaybetmelerine yol açabilmektedir. Evlerini, oyuncaklarını yitirmeleri, okula devam imkanlarından ve arkadaşlarından uzak kalmaları söz konusudur. Afetin niteliğine ve şiddetine bağlı olarak sağlık hizmetlerine erişim imkanları son derece kısıtlanmış veya tamamen ortadan kalkmış olabilmektedir. Şiddet, istismar ve insan kaçakçılığı afet koşullarında çocukların maruz kalabilecekleri önemli tehlikelerdir. Ya da giderek afete bağlı olarak hanenin gelir kaybı çocukların çalışmaya başlamasına yol açabilmektedir. Ve daha başka türlü bir çok olumsuzluktan söz etmek mümkündür. Yine afetlerin çocukları nasıl etkilediği üzerine çalışmalarda travma sonrası stres bozukluğunun yaygınlığına dikkat çekilmektedir (Kousky, 2016, s. 76; Lopez vd., 2012, s. 304; Peek, 2008). Dahası bütün bu olumsuzlukların çocukların fiziksel, ruhsal ve sosyal sağlık ve refahını hem kısa hem de uzun vadede etkileyeceğini dikkate almak gerekmektedir. Tabii çocukların söz konusu durumlarda karşılaşabilecekleri olumsuzlukların yaş, cinsiyet, etnik köken, sosyo-ekonomik durum, sosyal sermaye, sağlık durumu gibi koşullara bağlı olarak çeşitlendiği ve şiddetinin farklılaştığını da hatırlamak önemlidir.

Doğa kaynaklı afet çalışmaları 1960'lara kadar gitmektedir ve alanda zengin bir literatür bulunmaktadır fakat bu olayların çocukları nasıl etkilediğini sorgulayan çalışmalar alanda küçük bir alt küme oluşturmaktadır. Ve bu çalışmalar neredeyse tamamen üç konuya odaklanmaktadır; fiziksel sağlık, ruh sağlığı ve eğitim (Kousky, 2016: 74). Peek de çocukların afetlerde çok daha fazla etkilendikleri sıklıkla dile getirilmesine karşın araştırmacı ve uygulayıcıların tarihsel olarak çocukların afetlerdeki deneyimlerini ve gereksinimlerini göz ardı ettiklerine dikkat çekmektedir. Bunun bir nedeninin, çocukların afetlerden ciddi şekilde etkilenmediğine ve tepkilerinin geçici olduğuna ilişkin yaygın ve bir o kadar yanlış varsayım olduğunu iddia etmektedir (2008: 2). Kısacası sosyal bilimlerde çocuklarla ilgili afet araştırmaları gecikmiş ve geri kalmıştır ve bu durum kısmen çocukların toplumdaki konumlarından kaynaklanmaktadır. Söz konusu bu konum, yetişkinlerin sahip oldukları yeterlilik, yetkinlik ve güce sahip olmadıklarını varsaymakta ve toplumsal yaşamın çoğu alanından kısmen ya da tamamen dışlanmalarına neden olmaktadır. Örneğin bilgi üretme sürecinde çocuklara yer verilmemektedir; çocuklar araştırma gündemini belirlemeyememekte, araştırma yürütememektedirler. Dahası çocukların, bu tür araştırmalara ihtiyaç olduğunu görebilecek ve bunun için mücadele verecek politik ve profesyonel mevkilerde bulunmaları da mümkün değildir. Çocukların endişelerini dile getirememeleri ise ihtiyaçlarının afetlere hazırlık planlama ve müdahale faaliyetlerinin dışında tutulmasına neden olmaktadır (Anderson (2005)'dan alıntılanan Peek, 2008: 2). Bu da çocukları afetlerin pasif kurbanları konumuna yerleştirmektedir.

3.1. Afetlerin Kurbanı Olarak Çocuklar / Children as Victims of Disasters

Ülkemizde yaşanan afetler ve özellikle depremler sonrasındaki yıkımlarda çocukların görselleri hızla dolaşıma girmektedir. Özellikle 6 Şubat depreminde, bir yandan enkazda kalan, soğukta çıplak ayaklarıyla kalan ya da ailelerinden ayrı düşen çocukların fotoğrafları tüm medyada çokça paylaşılrken bir yandan da görsellerin bu şekilde paylaşılmasının çocukların kişilik haklarını ihlal ettiğine ve/veya çocukları tehlikeye attığına dair cılız itirazlar sosyal medyada yer almıştı. Kuşkusuz çocukların kurtarılması afet durumunu yaşayanlara ve onların yardımına gelenlere umut olmakta, yeni yardımları harekete geçirmektedir. Nitekim Erdem ve Kaynar'ın (2022), 2020'de yaşanan İzmir depremi sonrasında enkazdan çıkarılan iki küçük çocuğun televizyon haberlerindeki temsillerini inceledikleri çalışmalarında, çocukların kurtarılmasının mucize ve umut olarak işlendiği aktarılmaktadır. Bununla

birlikte çalışmada ele alınan haberlerde çocukların kişilik haklarına saygı gösterilmediği, enkazdan çıkarılırken, ambulansa taşınırken ve sonrasında hastanede tedavi altındaykenki görüntülerinin açıkça paylaşıldığına dikkat çekilmektedir. Böylece haberlerde kurtarıcı yetişkin karşısında kurtarılmayı bekleyen çocuk ikiliğinin yeniden üretildiği görülmektedir.

Todres'in yazdıklarından afet durumlarında çocukların görsellerinin paylaşılmasının sıklıkla karşılaşılan bir durum olduğu anlaşılmaktadır zira yazar büyük bir felaketin ardından genellikle çocuklara odaklanan medya görüntülerinin bütün dünyaya yayıldığına dikkat çekmektedir. Afet sonrası ortamlarda çocukların içinde bulunduğu kötü durumun yürek burktuğunu ve bu nedenle sıklıkla uluslararası ve sivil toplumu harekete geçirmek için kullanıldığını hatırlatmaktadır. O'na göre bu ortamlarda çocuklar kurtarılmaya ve acil yardıma ihtiyaç duyan küçük, kırılğan, çaresiz varlıklar olarak tasvir edilmektedirler. Kuşkusuz kurtarma ve yardım, afette müdahalenin ilk aşamasıdır ve afete yol açan herhangi bir olayın ardından acil yardıma duyulan ihtiyaç sorgulanmaz. Ancak Todres, acil yardıma duyulan bu koşulsuz ihtiyacın çoğu zaman yardımın hayır işi olarak üstlenilmesine ve hayatta kalanların haklarının ve temsiliyetlerinin göz ardı edilmesine yol açtığını ifade etmektedir. Bir felaketin hemen ardından, kurtarma anlatılarının genellikle arama kurtarma ekiplerinin yardım etmeye çalıştığı kişilerin failliğini ve itibarını inkar ettiklerini savunmaktadır. Özellikle çocuklar, hakları olan bireyler olarak değil korunmaya muhtaç, pasif varlıklar olarak görülmektedir (Todres, 2011: 1235-1236; 1238). Yukarıda da ifade edildiği gibi bu bakış çocuklara dair geleneksel algı, tutum ve değerlendirmeleri temsil etmektedir. Buna göre çocukluk bir dizi yetersizlikle tanımlanan yetişkinliğe hazırlanma sürecidir. Dolayısıyla yetişkinlerle çocuklar arasındaki ilişki yetişkinler lehine işleyen bir güç ilişkisidir. Bunun yanında daha önce de ifade edildiği gibi çocuklar, yaşlarından dolayı toplumsal, kültürel, ekonomik, politik yaşamın hemen her alanında ayrımcılığa ve dışlanmaya maruz kalmaktadırlar. Bu çerçeveden bakıldığında yetersiz ve yetişkine bağımlı çocuk imgesi afet durumlarında da işlemekte, çocukların deneyimlerinin ve ihtiyaçlarının dikkate alınmamasına yol açmaktadır. Ebeveynlere yardım edilince çocuklara da yardım edildiği düşünülmektedir. Oysa Peek, yetişkinlerin ihtiyaçları giderilince çocukların ihtiyaçlarının da karşılandığını varsaymanın yanlış olduğunu vurgulamaktadır. Yaşlarına ve gelişim aşamalarına bağlı olarak çocuklar yetişkinlerden farklı şekillerde fiziksel, sosyal, zihinsel ve ruhsal desteğe gereksinim duyabilmektedirler. Afetin yol açtığı koşullar nedeniyle ebeveynler, öğretmenler ve diğer yetişkinler içinde bulundukları koşullar nedeniyle çocuklarda güven ve emniyet duygusunun yeniden tesis edilmesini sağlayacak desteği veremeyebilirler. Bu koşullarda yetişkinler üzerinden yardım ulaştırıldığına varsayılması, sıkıntıların dile getirememeleri ve doğrudan yardım alamamaları nedeniyle çocukların daha da dezavantajlı duruma düşmesine neden olmaktadır (Peek, 2008).

Çocukların afet durumlarında, karşılaştıkları kısa ve uzun vadeli sorunlar iyi çalışılmış ve zengin bir bilgi birikiminin olduğu bir alandır. Ancak bu sorunlarla mücadele konusunda daha çok ortaya çıkan sorunların sağaltımı ve rehabilitasyonu çalışmalarının ön plana çıktığı gözlemlenmektedir. Oysa nasıl ki afet olduktan sonra kurtarma ve yeniden yapılanma çalışmalarına ağırlık vermek yerine afete dirençli toplum yaratmanın önceliği olmalıysa, çocukların da afet durumlarındaki kırılğanlıklarını azaltmaya ağırlık vermek çok daha önemlidir. Bu da çocukların evlerinde, okullarında ve topluluklarında afete hazırlık faaliyetlerine katılmalarını gerektirmektedir.

3.2. Afet Dirençli Toplum İçin Çocuk Katılımı / Child Participation for a Disaster Resilient Society

Afetlerin yarattığı zarar ve kayıplarla mücadelede önceden hazırlıklı olmak ve doğa olaylarının felaketle sonuçlanmaması için toplumu dirençli ve güvenli hale getirmek önemlidir. Bu açıdan toplumun tüm üyelerinin aktif katılımının sağlandığı "risk azaltma kültürü"nin geliştirilmesi gerekmektedir (Pfefferbaum vd., 2018) ki bu durum pek çok uluslararası belgede vurgulanmaktadır. Örneğin Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 1990'lı yılların başından itibaren, uluslararası afet risklerinin azaltılmasına yönelik olarak ortaya koyduğu planlardan, 2015 tarihli *Afet Risklerini Azaltma Sendai Çerçeve Eylem Planı*'nda afet riskinin azaltılmasının, ayrımcı olmayan ve kapsayıcı bir şekilde tüm toplumun katılımını ve ortaklığını gerektirdiği belirtilmektedir. Bu amaçla cinsiyet, yaş, engellilik ve kültürel bakış açısının tüm politika ve uygulamalara entegre edilmesi, kadın ve gençlik liderliğinin teşvik edilmesinin önemi vurgulanmaktadır (UN, 2015: 10). Benzer şekilde BM'nin afet riskini azaltma ofisi UNISDR, 2011

yılında çocuklar ve gençlerin afetlerden en çok etkilenen gruplar olduğunu ilan etmiş, bu grupların güçlendirilmesi ve afet riskinin azaltılması plan ve programlarına katılmaları yönünde bir çağrıda bulunmuştur. Ayrıca afetlerle mücadelede çocukların katılımının önemli olduğu, dahası çocukların afet riskinin azaltılmasında önemli katkılarda bulunabildiği ve değişimin aktif unsurları oldukları pek çok çalışmada ifade edilmektedir (Lopez vd., 2012: 304; Sadeghloo ve Mikhak, 2022; Rodríguez-Giralt vd., 2020: 17).

Bir yandan kapsayıcı ve katılımcı bir dönüşümün gerekliliğini vurgulayan Sendai Çerçevesi diğer yandan da çocukları hak sahibi bireyler olarak kuran BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme birarada Çocuk Merkezli Afet Riski Azaltma yaklaşımına temel oluşturmaktadır. Yeni bir yaklaşım olarak gelişen çocuk merkezli afet riski azaltma; çocukların hem gruplar halinde hem de bireysel olarak hayatlarını daha güvenli ve topluluklarını afetlere karşı daha dayanıklı hale getirmek için çalışmalarını teşvik etmeyi içermektedir (Mitchell vd., 2008: 258). Yaklaşım, tüm çocukların afet riski azaltma programlarının planlanmasına, uygulanmasına, izlenmesine ve değerlendirilmesine etik ve anlamlı katılımını gerektirmektedir. Bu yaklaşım çocukların, topluluklarında önemli roller oynayabilen ve oynaması gereken hak sahipleri olarak tanınmasıyla desteklenmektedir. Bu nedenle çocuklar hem temel hakların sahipleri (hayatta kalma, gelişme ve korunma) hem de afet programlarının (ve ötesinin) hazırlık, yardım ve iyileştirmesinde bilgisi ve aktif çabaları takdir edilen aktörler olarak görülmektedir (Lopez vd., 2012: 305).

Çocuk Hakları Sözleşmesi, her çocuğun doğuştan yaşam hakkını beyan ederken, çocukların yaşamını, fiziksel, ruhsal, sosyal sağlıklı gelişimini güvence altına alma ve her türlü tehlike, ihmal ve istismara karşı korunmaları sorumluluğunu devletlere yüklemektedir. Ayrıca Sözleşme çocukların, kendilerini ilgilendiren/etkileyen konularda kararlara katılım hakkını tanımlamaktadır. Çocukların görüşlerini ifade etme, görüşlerinin dikkate alınması ve bilgi edinme hakkı afet riski yönetimine katılımlarını özellikle desteklemektedir. Ancak Todres (2011: 1238-1239) bu noktada sözleşmenin yeterli olmadığına ve çocukların etkin aktörler olarak kabul edilmesindeki çekincelere dikkat çekmektedir. Uluslararası toplumun kapsamlı bir çocuk hakları sözleşmesini kabul etmesinin üzerinden uzun zaman geçmiş olmasına ve bu sözleşmenin tarihte en çok desteklenen insan hakları belgesi olmasına rağmen hükümetlerin ve sivil toplumun bazı kesimlerinin çocukları, hak sahipleri ve afet sonrası yeniden inşa çabalarında anlamlı rol oynayabilecek/oylayan potansiyel ortaklar olarak görmekte yetersiz kaldıklarını vurgulamaktadır. Örneğin Peek (2008) afetlerin, çocukların yaşadığı, öğrendiği, oynadığı fiziksel mekanlara yani evlerine, okullarına, mahallelerine, parklarına, oyun alanlarına zarar vermesine rağmen yetişkinlerin çocuklara, bu mekanların nasıl yeniden inşa edilmesini istediklerini hiç sormadıklarını belirtmektedir. Nitekim Lopez ve arkadaşları (2012) da çocukların katılımına yönelik programların, çocuklara söz hakkı verilmesine karşılık çok az seçim hakkı tanınmasından dolayı göstermelik olduğuna yönelik eleştirileri hatırlatmaktadırlar. Bu durum çocuk katılımının hala yetişkinlerin gündemi tarafından yönlendirilen bir sosyal kontrol biçimi olarak görülmesine yol açmaktadır (Lopez vd., 2012: 305). Burada yetişkin ile çocuk arasındaki güç ilişkisi çocukların etkin katılımı önünde önemli bir engel olarak su yüzüne çıkmaktadır. Çocukların yetişkinler karşısında yetersiz ve bağımlı konumları pasif kurbanlar olarak görülmelerine; görülmeleri ancak duyulmamalarına yol açmaktadır (Morris ve Edwards, 2008: 390).

Başka türlü ifade etmek gerekirse Bartlett'in (2005: 8) söylediği gibi çocukların konuştuğunu duymak ile dinlemek arasında büyük bir fark bulunmaktadır. Oysa söz konusu çocuk hakları belgesinin temel ilkelerinden olan ve onu öncüllerinden ayıran yanı çocukların katılım hakkına yaptığı vurgudur. Buna göre çocukların yaşamlarını etkileyen konulara, politikalara, tartışmalara katılma hakkı tanınmaktadır. Afetlerin çocukları pek çok açıdan, farklı şiddetlerde ve uzun vadeli olarak etkiledikleri göz önüne alındığında doğal kaynaklı afetlerin ve risklerinin sayısı arttıkça çocukların hassasiyetlerinin azaltılması, olası afet durumlarına karşı hazırlıklarının artırılması ve bu tür durumlara uygun tepkiler üretebilmeye becerilerinin artırılması için çocuk merkezli risk yönetimi önemli bir hale gelmektedir.

Yukarıda değinildiği gibi çocukluğa ilişkin geleneksel algı ve tutumlar afet riskleri karşısında çocukların nasıl konumlandırıldığını da belirlemektedir. Bu açıdan afet durumlarında çocukların hemen her zaman

pasif kurbanlar olarak görüldüklerinden daha önce yine söz edilmişti. Ancak Delicado ve arkadaşları, çocukların, afetlerle mücadele bağlamında da çoğunlukla afet risk azaltma eğitiminin pasif alıcıları ve - en iyi ihtimalle- önceden belirlenmiş riskleri ailelerine iletecek araçlar olarak görüldüklerini belirtmişlerdir (2020: 65-66). Yine de afet riskinin azaltılması planlamaları ve programlarında çocukların katılımına yönelik giderek artan bir eğilim bulunmaktadır. Dahası çocukların acil durumlar öncesinde ve sonrasında topluluklarına anlamlı şekillerde katkıda bulunabildiklerini gösteren çok sayıda tecrübe literatürde yer almaktadır. Örneğin Güney Asya’da yapılan bir çalışma çocukların afete hazırlık, afet durumunda kurtarma, yardım ve rehabilitasyon aşamalarına dahil edilebileceğini ve dahil edilmelerinin, toplumun afet risk azaltma programlarını sahiplenmesini ve sürdürebilirliğini arttırabileceğini göstermiştir (Lopez vd., 2012: 304). Başka bir örnekte, 2004 yılında Nepal’de yaşanan ve 360 binden fazla insanın yaşamını etkileyen sel ve toprak kaymasında görülmektedir. Nikku ve arkadaşlarının (2006), Güney Asya’da doğal afetlere karşı çocuk hakları perspektifi çalışması, Genç Kızılhaç üyelerinin sel felaketinde önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Çocuklar, felaketten etkilenenlerin durumlarının tespitine ve durum değerlendirmesi için veri toplama faaliyetine katılmışlardır. Bu çabalar sonucunda gerçek kurbanların saptanmasına yardımcı olmuşlardır. Yazarların vurguladığına göre çocukların katılımı, durumun gerçekçi bir şekilde değerlendirilmesine, siyasi etkinin önlenmesine ve yardım malzemelerinin gerçek mağdurlara yönlendirilmesine yardımcı olmuştur.

Hindistan’da yürütülen bir diğer çalışma, 2004’te Hint Okyanusu’nda gerçekleşen tsunaminin neden olduğu enkazın ardından evlerinin ve mahallelerinin yeniden inşasına çocukların ve ebeveynlerin dahil edildiğini, çocuklar ve ebeveynlerinin işbirliği içinde çocukların oynaması ve ders çalışması için, yetişkinlerin de düşün ve diğer sosyal etkinlikleri düzenleyebilecekleri alanların tahsis edildiği ‘çocuk dostu’ bir yerleşim yerinin tasarlanmasındaki katkılarını dile getirmektedir. Bu çalışma sırasında ebeveynler, “çocuklarının yerel kaygılarla ilgili tartışmalara hem yeni bir bakış açısı hem de pratik bir sağduyu geliştirme”lerine ne kadar şaşırdıklarını bildirmişlerdir (Lopez vd., 2012: 305-306).

Bengladeş’in başkenti Dakka’da çıkan büyük yangında Çocuk Tugayı’nın kurtarma çabaları göze çarpmaktadır. Çocuk Tugayı; 2005 yılında Dakka’da kurulmuş, sokakta çalışan çocuklardan oluşan bir örgüttür. Save the Children tarafından desteklenen çocukların liderliğindeki örgüt, sokakta çalışan çocukların bir araya gelerek kendilerini ilgilendiren konuları tartışmak amacıyla kurulmuştur. Çocuk Tugayı, neredeyse tüm evlere sızrayan yangından çocukların kurtarılmasına yardımcı olmuş, ailelerine çocukların tahliye edildiği yer hakkında bilgi vermişlerdir. Kurtarılan çocukların kendilerini güvende hissetmelerini sağlamak, ailelerinden ayrı kalmanın ve yangının yarattığı stresi azaltmak için çocuklarla oyun oynamak, şarkı söylemek, hikaye anlatmak gibi aktiviteler gerçekleştirmişlerdir (Nikku vd., 2006). Bu örnekler çocukların afet risklerinin fark edilmesinde, riskin gerçekleştiği durumlarda yardım ve kurtarma ile sonrasında yeniden yapılanma çalışmalarında etkin rol üstlenmek konusunda yeterli ve istekli olduklarını göstermektedir. Dahası çocuk merkezli afet riski azaltma çalışmalarına yapılan yatırımlar uzun vadede daha büyük fayda ve tasarruf sağlayacaktır. Çünkü erken yaşlarda afet riski azaltmayı öğrenmiş olmak gelecekteki afetlere karşı deneyimli vatandaşlardan oluşan bir grubun varlığına işaret etmektedir (Back vd., 2009’dan alıntılan Lopez vd., 2012: 304-305).

Çocukların afet risklerine karşı hazırlanmasında kuşkusuz okul çok önemlidir. Nitekim BM, 2006-2007 yıllarında *Dünya Afetlerin Azaltılması Kampanyası*’nı ‘Afet Riskinin Azaltılması Okulda Başlar’ başlığı ile duyurmuştur. Raporun özü okullarda ve okul aracılığıyla dirençliliği geliştirmektir (UN, 2006). Okullar, çocuklarla ve gençlerle doğrudan bağları nedeniyle, evrensel olarak kültürel değerleri aşılacak, geleneksel ve klasik bilgiyi aktarmak açısından önemli rol oynamaktadır. Nitekim UN/ISDR (BM Afetlerin Azaltılması Uluslararası Stratejisi) direktörü Salvano Briceño (UN, 2006), geçmiş deneyimlerin, doğa kaynaklı afetler konusunda eğitim almış olan çocukların, kriz zamanlarında hayat kurtarmada ve çevresindeki bireyleri korumada önemli rol oynadıklarını gösterdiğini belirtmektedir. Bununla ilgili olarak 2004 yılında, Sumatra açıklarında meydana gelen büyük bir depremin tetiklediği tsunami dalgalarının Tayland kıyılarını vurmasından hemen önce ailesini ve kumsaldaki diğer turistleri daha yüksek yerlere çıkmaya ikna eden on yaşındaki İngiliz Tilly Smith’in hikayesi anlatılmaktadır. Küçük kızın okulda aldığı coğrafya dersleri tsunaminin ilk işaretlerini fark etmesine olanak vermiştir.

Böylece muhtemelen çok sayıda kişinin hayatını kurtarmıştır (Peek, 2008: 16; UN, 2006; UNDRR, 2005).

Bu örnekte görüldüğü gibi, Ronan ve Johnston (2001) tarafından yürütülen çalışmalar da okul temelli tehlike eğitim programlarına katılan çocukların tehlikeler hakkında daha fazla doğru bilgiye sahip olduklarını, tehlikelere hazırlıklı olmak için evde yapılan düzenlemeler konusunda daha fazla görüş bildirdiklerini, korku düzeylerinin azaldığını ve akranlarına göre daha gerçekçi risk algılarına sahip olduklarını göstermektedir. Ayrıca toplum temelli afet riski azaltma programlarına katılan çocukların risk azaltma stratejilerini savunma konusunda kendilerine daha fazla güvendikleri ve riskleri daha etkili bir şekilde anlayıp yanıt verdikleri anlaşılmaktadır (Lopez vd., 2012: 305; Pfefferbaum vd., 2018). Bunun farkına varılmasıyla dünyanın dört bir yanında çok sayıda çocuk ve genç afetlere hazırlık ve önleme konusunda resmi ve gayri resmi eğitimlerden yararlanmaktadır. Literatürde afet yaşayan toplulukların, çocukları ve gençleri gelecekteki olaylara hazırlamak için aktif adımlar attıklarına dikkat çekilmektedir. Örneğin 2001 El Salvador depreminin¹ ardından çocukların afetle mücadeleye katılımını teşvik eden programlar finanse edilmiştir. El Salvador, doğal kaynaklı afetlerin sıklıkla yaşandığı bir ülkedir. Dünya üzerinde seksenden fazla ülkede çalışan kalkınma ve insani yardım kuruluşu olan Plan International² 2001 depreminden sonra, çocuklar arasında karşılaştıkları riskler hakkında farkındalık yaratmayı ve aynı zamanda gençlerin risk yönetimine katılımını desteklemeyi amaçlayan afet yönetimi programları geliştirmeye karar vermiştir. Çalışmalara okullarda çocuk kulüplerinin kurulmasının teşvik edilmesiyle başlanmış ve bu kulüplerde çocuklara, tehlikeler ve afetler hakkında, afet tehdidi karşısında kendilerini ve akranlarını nasıl koruyacakları hakkında eğitim verilmiştir. Bu gruplarla yıllarca çalıştıkça ve çocuklar büyüyüp genç yetişkinlere dönüştükçe, bu kulüplerin hazırlık rolünün ötesine geçerek risk azaltma eylemine ve hatta afet önleme çalışmalarına kadar genişlediği ortaya çıkmıştır.

Plan, çocukların ve gençlerin aslında kendi risk ortamlarının sorumluluğunu üstlendiklerini, onu kontrol etmek için hareket ettiklerini ve eylemleriyle bir yandan ebeveynlerini ve akranlarını bu riskleri dikkate almaya zorlarken bir yandan da yerel yönetim politikalarında değişiklikleri teşvik ettiklerini gözlemlemiştir. Buna ilişkin bir örnekte, 2001 depreminden sonra kurulan ve Plan'ın rehberliğinde daha da genişleyen Çocuklar İçin Acil Durum Komitesi olarak bilinen çocuk grubu Petapa, nehirden denetimsiz kum ve taş çıkarılmasının nehir kenarındaki evlerin erozyona uğramasına ve su baskınlarına karşı korunmasız hale gelmesine yol açan büyük bir risk olduğunu tespit etmişlerdi. Başlangıçta yetişkinlerin desteği olmadan ve hatta birçok yetişkinin itirazına rağmen doğrudan eyleme geçmişler ve sonunda nehir kenarında hassas bölgelerdeki taşocakçılığı durdurulmuştur (Mitchell vd., 2008).

2001 Gujarat depreminin³ ardından Save the Children UK adlı sivil toplum örgütü, bir acil durum hazırlık programı başlatmak için Gujarat Eyalet Afet Yönetim Otoritesi ile ortaklık kurmuştur. Bir çok farklı köyden çocuklara ve çocuk gruplarına arama kurtarma faaliyetleri, erken uyarı, risk iletişimi, psikolojik bakım ve travma konularında eğitim verilmiştir. Sonrasında eğitilmiş çocuklar öğrendiklerini paylaşmak ve acil durum tahliye ve müdahale planının geliştirilmesine yardımcı olmak için diğer çocuklarla buluşmuşlardır.

1999 yılında Vietnam'da yaşanan büyük sel felaketinin ardından "Güvenli Köy" afete hazırlık modelinin oluşturulması için bölgedeki topluluklarla çalışmaya başlanmıştır. Bu girişimin bir parçası olarak çocuklar istişare toplantılarına katılarak endişelerini, fikirlerini ve bilgilerini paylaşmışlardır. Aktif katılımları sayesinde bu bölgelerdeki çocuklar neler olabileceği, nasıl uygun tepki verebilecekleri, nasıl yardım arayacakları ve bir afet durumunda kendilerini, ailelerini ve mallarını nasıl koruyacakları konusunda bilgilendirilmişlerdir (Peek, 2008: 15).

Bütün bu örnekler, Peek'in de (2008) dikkat çektiği gibi çocukların, afet riskini azaltma faaliyetlerine katılma konusunda güçlü istek duyduklarını ortaya koymaktadır. Ancak baskın normlar ve kültürel

¹ 13 Ocak 2001'de, 7,6 büyüklüğünde

² Plan International 1937 yılında kurulmuştur. Çocuk haklarını ve kız çocuklarının eşitliğini geliştiren adil bir dünya için çabaladığını ilan eden bir sivil toplum örgütüdür. (<https://plan-international.org/organisation/>)

³ 26 Ocak 2001'de Hindistan'ın Gujarat kentinde, 7,6 büyüklüğünde

değerler nedeniyle sıklıkla dışlanmaktadırlar. Çocukların bu toplumun içinde varoldukları, koşullardan ve yaşananlardan yetişkinler gibi etkilendikleri genellikle görmezden gelinmektedir. Oysa yukarıda aktarılan örnekler, çocukların afetlerle mücadele planlama ve programlarına katılımlarının sağlanmasının hem çocukların krizler karşısındaki kırılganlıklarını azaltılması hem de afet dirençli toplumun geliştirilmesi için önemini göstermektedir.

3.3. Türkiye’de Afet Yönetimine Katılım Açısından Çocukları Düşünmek / Considering Children in Terms of Participation in Disaster Management in Turkey

Türkiye açısından bir değerlendirme yapılması gerekirse öncelikle ülkenin doğa olaylarının yıkıcı etkilerine sıklıkla maruz kaldığını belirtmek gerekmektedir. Risk Yönetim Endeksi’nin (INFORM)⁴ 2024 raporunda Türkiye orta riskli ülkeler arasında yer almaktadır. AFAD’ın (t.y.b) raporunda da deprem, heyelan, sel, çığ gibi pek çok doğa kaynaklı afet türünün önemli sıklıkta yaşandığı belirtilmektedir. Öte yandan uluslararası afet veri tabanı olan EM-DAT’a göre Türkiye’de 1900’den 2020’ye kadar, beş ya da daha büyük şiddette 1796 hasar verebilir deprem yaşanmıştır. Dahası depremler en yıkıcı afetler arasında yer almakta olup, afete bağlı ölümlerin %60’ından fazlasının nedenini oluşturmaktadır (EM-DAT, 2023). Dolayısıyla deprem riski başta olmak üzere risklere hazırlıklı olmak büyük önem taşımaktadır.

Afetlerle mücadele yöntemlerine kısaca bakılırsa (bu konunun ayrıntılarına girmek bu çalışmanın sınırlarını aşacağından genel bir çerçeve çizmeye çalışmakla yetinilecektir) yirminci yüzyılın ortalarına kadar sadece olay sonrası müdahale ve etkilenen insanlara acil yardım ve acil ihtiyaçlarının karşılanması şeklinde olmuştur. Özellikle deprem kaynaklı afetlerle mücadele konusunda 1944 yılında çıkarılan kanun önemlidir. Yasa, deprem risklerinin belirlenmesi, riskli bölgelerde yapılacak yapılar için deprem yönetmeliklerinin hazırlanması ve zorunlu uygulanmasını hükme bağlamıştır. Acil yardım planlarının düzenlenmesi yanında depremlerin yol açacağı zararları azaltmaya yönelik önlemler olarak “halkın bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesi”ne vurgu yapılmıştır. Ancak 1950’lerden sonra deprem risklerine hazırlanmak konusunda kimi gerilemeler yaşanmıştır. Afet zararlarının azaltılmasının ancak koruyucu ve önleyici önlemlerle mümkün olduğunun kabulü, *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı*’na (1979-1983) denk gelmektedir. *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*’nda (2001-2005) ise diğer düzenlemelerin yanı sıra afet riski ile afet zararlarının azaltılması için halkın bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesine vurgu yapılmaktadır (JICA, 2004: 42-64).

17 Ağustos 1999 tarihinde yaşanan Marmara Depremi⁵ afet yönetimi ve koordinasyonu çalışmalarında bir dönüm noktası olarak görülmektedir (AFAD, t.y.c). Söz konusu depremin yol açtığı büyük afet, afet yönetimi konusunun yeniden gözden geçirilmesine, afetlerle ilgili yetki ve sorumlulukların yeniden tanımlanmasına yol açmıştır. Sonucunda afet ve acil durumlarda yetki ve koordinasyonun tek elde toplanması için 2009 yılında Başbakanlık’a bağlı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) kurulmuştur.

Afetlerin önlenmesi, zararlarının azaltılması, afetlere müdahale edilmesi ve sonrasında iyileştirme çalışmaları için gerekli faaliyetlerin planlanması, yönlendirilmesi ve yürütülmesinden sorumlu olan AFAD’ın kurumsal internet sayfasında, Türkiye’de günümüzde “bütünleşik afet yönetimi sistemi”nin uygulanmaya konulduğundan söz edilmektedir. Burada tehlike ve risklerin önceden saptanması, afet olmadan önce olası zararların tespit edilip en aza indirecek önlemlerin alınması ve afet sonrasında iyileştirme çalışmalarının bir bütünlük içinde yürütülmesi öngörülmektedir. Bu sistemde ağırlığın kriz yönetiminden çok risk yönetimine verildiği anlaşılmaktadır (AFADc).

Risk yönetiminin en önemli boyutlarından biri kuşkusuz afetlere hazırlıklı olmaktır ki burada “halkın bilinçlendirilmesi ve eğitimleri ile birey, kurum, kent ve toplumun afetlere hazır ve dirençli hale getirilmesi”nden söz edilmektedir (AFAD, 2014). Afet yönetiminin sürdürülebilirliği için toplum

⁴ Avrupa Komisyonu ile Risk Erken Uyarı ve Hazırlık Kurumlararası Daimi Komitesi işbirliği ile gerçekleştirilen Risk Yönetim Endeksi (INFORM) insani krizler ve afetler konusunda niceliksel veri toplamayı, 191 ülkenin risklerini ölçmeyi ve sıralamayı amaçlamaktadır (DRMKC - INFORM, tarih yok; AFAD(b)).

⁵ Kocaeli/Gölcük merkezli, 7,5 büyüklüğünde.

katılımının sağlanması gereklidir. Bu açıdan afetlere hazırlıklı olmanın sadece devletin sorumluluğu olmadığına fark edilmesi de önemlidir. Oysa Kadioğlu'nun (2008: 225) dikkat çektiği gibi mevcut afet mevzuatı yerel yönetimlere ve sivil toplum örgütlerine yeterince yer vermemektedir. Ülkenin farklı bölgelerinde afet risklerinin ve/veya şiddetlerinin farklılık gösterdiği de düşünülürse afet yönetiminde sorumluluğun paylaşılmasının uygun olacağı anlaşılmaktadır. Dahası afetlere hazırlıklı olma çabalarında, çocuklar da dahil olmak üzere tüm bireylerin etkin katılımlarının sağlanması son derece önemli ve gereklidir. Bu bağlamda eğitim çok işlevsel bir araçtır ve daha önce ele alındığı gibi afetlere hazır ve dirençli bir toplumun yaratılmasında eğitimin rolü üzerinde ısrarla durulmaktadır.

King ve Tarrant (2013), afet bilgisinin çocukların afet süreçlerini anlamalarını ve acil durumlarda kendilerini daha az stresli ve kontrolden çıkmış hissetmelerini sağlayabileceğini belirtmektedirler. Yeni Zelanda'da, evlerde afet hazırlığında çocukların etkin rollerini bulgularan bir çalışmaya atıfla çocukların, okuldaki afet eğitimi programlarına dahil edilmesinin olumlu rolüne işaret etmektedirler. Çalışma çocukların eve, afete hazırlıklı ilgili bilgilerle geldiklerini ve ebeveynlerle çocukların birlikte evleri için planlar yaptıklarını saptamıştır (King ve Tarrant, 2013). Bu, okuldaki afet eğitim programlarına katılan çocukların bulunduğu evlerde sadece çocukların değil potansiyel olarak tüm ailenin programdan faydalanabildiği ve afetlere hazırlıklı hale geldiğini göstermektedir. Dahası bir çocuğun afetlerin doğasını öğrenmesinin ve olay öncesinde, sırasında ve sonrasında uygulanacak uygun güvenlik stratejilerini bilmesinin sadece kendisinin ve ailesinin değil içinde yaşadığı topluluğun da hayatta kalmasını sağlayabileceğini savunmaktadırlar (King ve Tarrant, 2013: 17-18).

Türkiye'de afet yönetimi açısından 04.01.2024 tarihinde yayınlanan Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) *Afet ve Acil Durum Yönetimi Eylem Planı (2023-2030)* önemli bir belgedir. Burada "toplumu oluşturan tüm bireylerin afet gerçeği ile yaşadığı ve bu konularda eğitim ile bilinçlendirilmesi önem arz etmektedir" denmekte ve afet zararlarının azaltılmasında toplumun etkin rol almasından, bunun için de eğitimin önemli bir unsur olduğundan söz edilmektedir. Dahası plan, "değişimin temel taşları" olarak tanımladıkları çocuk ve gençlere mevzuat, ulusal uygulama ve eğitim müfredatlarıyla uyumlu olarak afet risklerinin azaltılmasına katkıda bulunmalarını sağlayacak alan ve yöntemler" sunulmasının gerekliliğine vurgu yapmaktadır (T.C. MEB Destek Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2024). Ancak bütün bu olumlu ifade ve yaklaşımlara rağmen afetlere hazırlık ve risk azaltma konusunda etkin adımların atıldığını söylemek pek de mümkün görünmemektedir.

Ersoy ve Koçak (2016) çocukların afete hazırlanması konusundaki yetersizliğe, ancak her yıl afet haftasında gerçekleştirilen bir takım uygulamaları anarak işaret etmektedirler. Yazarların anlattığına göre bu uygulamalar, "sanki bir felaket yaşanmış gibi aniden ve habersiz okul zillerinin çalmasıyla" başlamaktadır. Tatbikat sırasında sınıftaki öğrencilerin hemen çok, kapan, tutun hareketini yapmaları ya da sıralarının altında yerde hayat üçgeni denilen cenin pozisyonunda yatmaları beklenmektedir. Daha sonra öğretmenlerinin talimatıyla ayağa kalkıp sakince okul bahçesine inmektedirler (Ersoy ve Koçak, 2016: 1328). Kuşkusuz bu tatbikatlar, deprem sırasında doğru davranışların öğrenilmesi açısından çok önemlidir. Ancak yazarlar, bu tatbikatların genellikle bir formalite olarak kabul edildiğini ve ciddiye alınmadığını savunmaktadırlar. Ayrıca öğretmenlerin de afetlere hazırlık konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıklarına dikkat çekmektedirler. Dahası tsunami, heyelan, su baskını, kasırga, hortum, kuraklık, küresel ısınma ve soğuma, yangın, terör, radyasyon, salgın ve pandemi gibi -Türkiye'nin maruz kaldığı- diğer afet türlerine karşı eğitimler göz ardı edilmektedir. Ve okullarda bütünsel bir risk yönetimi bulunmamakta, tüm eğitimler afet sonrası müdahaleye odaklanmaktadır (Ersoy ve Koçak, 2016: 1328).

Çocuk ve afet konusunda çalışmalar ağırlıklı olarak formel eğitimde verilen eğitimlerin içeriğine ve işlevselliğine odaklanmaktadır. Bu çalışmalara genel olarak bakıldığında, afet ve afetlere hazırlanma konusuna yer verilmekteyse de müfredatın yeterliliği ve işlevselliği farklı boyutlarıyla sorunsallaştırılmaktadır. Örneğin Dikmenli ve Gafa (2017), 2016-2017 öğretim yılında gerçekleştirdikleri çalışmalarında, tüm eğitim kademelerindeki öğrencilerin afet kavramını yanlış veya eksik algıladıklarını bulgulamışlardır. Buradan hareketle çeşitli derslerde afet konusuna daha fazla yer verilmesi ve çocukların ve gençlerin ilgi alanlarına uygun yöntemlerin kullanılması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Afetlere hazırlık konusunda her aşamada eğitim programlarında bu konuya yer verilmesinin önemine işaret eden Başbüyük ve Pala (2023), pek çok ülkede afet eğitiminin ders müfredatlarına eklenmiş olduğuna dikkat çekmektedirler. Çalışmalarında çeşitli sınıflarda, afet eğitimi içeren kazanımlara bakan yazarlar bu kazanımların sınıflara göre dengeli bir dağılımının olmadığını ve farklı sınıf ve derslerde verilen eğitimin birbirini tamamlar nitelikte olmadığını saptamışlardır. Afet eğitiminin afet öncesinde hazırlık çalışmaları, afet sırasında ve sonrasında yapılacak müdahale ve iyileştirme faaliyetlerini içerdiğine (Arca, 2012’den alıntılan Başbüyük ve Pala, 2023) işaret eden çalışmanın önemli tespitlerinden biri; genel olarak bakıldığında müfredatta en fazla afet bilgisine yer verilmesine karşın yardımlaşma ve dayanışma konularına en az yer verildiğidir. Ayrıca akademik bilgiye yer verildiği ancak eğitimin, edinilen bilgilerin davranışa dönüştürülmesi ile eylem ve katılım boyutlarının yetersiz kaldığına dikkat çekilmiştir (Başbüyük ve Pala, 2023, s. 192). Benzer şekilde Değirmenci ve arkadaşlarının (2019), afet konusunun işlendiği 4.-7.sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarını inceledikleri çalışmalarında da afet farkındalığı ve bilincinin artırılmasında sosyal etkinlik ve uygulamalara daha fazla yer verilmesinin gerekliliği dile getirilmiştir. Yine Maya ve Sarı’nın (2016) MEB müfredatında afet eğitimi konularını incelemeye aldıkları çalışmalarında, konunun farklı derslerde birbirinden bağımsız olarak ele alındığı, aralarında yeterli bağıntıların kurulmadığı ve afet konusundaki kazanımların yetersizliği saptanmıştır. Buna karşılık bu konunun sürekli işlenmesi ve teorik bilgileri destekleyici tatbikat ve benzeri uygulamalarla destelenmesi gerektiği belirtilmiştir. Genel olarak çalışmalarda afet eğitiminin süreklilik açısından ve afet farkındalığının içselleştirilmesi ve davranışa dönüştürülmesi konusunda yetersizliklerinden söz edilmektedir. Ancak formel eğitimde uygun afet eğitiminin verilmesinin vazgeçilmez önemde olması yanında yeterli olmadığını da dikkate almak gerekmektedir. Bu açıdan sadece formel değil informal kanalların da afet dirençliliğinin sağlanması amacıyla çocuklara ulaşmak için kullanılması, yukarıda farklı ülke örneklerinde görüldüğü gibi önemli kazanımlar sağlayabilecektir.

Daha önce çocuk merkezli afet yönetiminin yeni bir kavram olmakla birlikte dünyada giderek daha fazla kabul gören bir uygulama olduğundan söz edilmişti. Ancak Türkiye özelinde bakıldığında afet yönetiminde çocuklara etkin bir rol verilmediği söylenebilir. Afet yönetimi, afet risk azaltımı ya da afet durumlarında çocuklar konularında yapılmış olan çalışmalarda afet yönetiminde çocukların etkin katılımını tartışan çalışmalara pek rastlanmamaktadır. Doğrudan “Çocuk Merkezli Afet Yönetimi” (Limoncu ve Atmaca, 2018) başlığını taşıyan bir çalışmada çocuk merkezli afet yönetiminin, kriz yönetimi ve risk yönetiminde çocukların merkeze alınması, çocukların olası her türlü ihtiyacının karşılanması ve afetleri çocukların en az zararla atlatabilmesini sağlamayı amaçlaması ile farklılaştığı açıklanmaktadır. Ancak bu çalışmada da afet durumlarında çocukları sorun edinen hemen her çalışmada olduğu gibi, çocukların korunmasına vurgu yapılmaktadır. Sadece yeniden inşa aşamasında “[Ç]ocuklar afet anında ve sonrasında karar alma süreçlerinde kendilerini ilgilendiren konulara dahil edilmelidir” (Limoncu ve Atmaca, 2018: 141) denilmekte, böylece çocuklara sadece kriz yönetiminde yer verilmekte fakat risk yönetiminde oynayabilecekleri etkin rol hesaba katılmamaktadır. Ayrıca sadece “kendilerini ilgilendiren konular”⁶ gibi muğlak bir tanımlama ile sınırlandırılmışlardır.

Akman ve Yıldırım’ın çalışmasında (2022) ise afet öncesi, afet sırası ve afet sonrasında yapılması gerekenler ile ilgili çocuk merkezli afet yönetim planı üzerine bilinç ve farkındalık sağlamanın yol gösterici olacağı ileri sürülmektedir. Ancak burada da çocuklarla birlikte değil çocuklar için bir afet yönetimi planlamasına vurgu yapılmaktadır.

Bu genel çerçeveden bakıldığında, Akman ve Yıldırım’ın (2022: 347) söylediği gibi Türkiye’de çocuk merkezli afet yönetim planı bulunmamaktadır. Sonuç olarak birçok afet türünün önemli sıklıkla yaşandığı bir ülke olan Türkiye’de, yukarıda söz edilen MEB *Afet ve Acil Durum Yönetimi Eylem Planı*’nda çocukların afet yönetimine katılımı dillendirilse de bu fikrin daha ileri gidemediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Alandaki çalışmaların büyük bölümünde de çocukların, afetlerle mücadele

⁶ Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’nin çocukların katılım hakkını tanımlayan 12. Maddede yer alan, çocukların kendilerini ilgilendiren konulara katılımları ifadesi alan yazında sıklıkla tartışılmaktadır.

konusunda etkin aktörler olmaktan çok afetlerin kurbanları olarak görüldüğü geleneksel bakışın tekrarlandığına dikkat etmek yerinde olacaktır.

4. SONUÇ

Afetlerin doğal sistemin içinde ve toplumsal düzenin dışında olduğu söyleminin değiştirilmesi; deprem, sel, fırtına, kasırga gibi olayların afetlerin nedenleri değil ama tetikleyicileri olduğunun kabulü doğa kaynaklı afet riskleri ile mücadele açısından önemli bir bakış sağlayacaktır. Nitekim risk değerlendirme üzerine 2014 yılında yapılan bir çalışma, insanların birşeyin nedenini “doğal” yani insanın kontrolü dışında olarak algıladıklarında bunu, insan kaynaklı bir felaket gibi ciddi yargılamadıklarını göstermektedir (Cerna-Turoffi vd., 2021). Oysa afetin boyutunun sadece ona yol açan olayın büyüklüğü ile tanımlanamayacağı ama bir topluluğun ya da bölgenin kırılganlığını belirleyen sosyal, ekonomik, politik süreçlerin karşılıklı ilişkisine bağlı olduğunun farkındalığının ya da kabulünün doğal olaylara karşı hazırlıklı olma istencini besleyeceği açıktır. Öte yandan bir afetin verdiği zararların toplumsal ve kültürel süreçler tarafından belirleniyor olması farklı toplumsal grupların farklı şekillerde ve şiddette etkilenmesine yol açmaktadır.

Alan yazında doğa kaynaklı afetlerin, özellikle iklim krizi ve yerleşim biçimlerinden dolayı giderek daha fazla yaşandığı ve bu afetlerde giderek daha fazla insanın zarar gördüğü sıklıkla dile getirilmektedir. Yine üzerinde görüş birliği bulunan diğer bir husus da çocukların afetler sırasında ve sonrasında çok daha derinden etkilendikleridir. Bu açıdan afet durumlarında çocuklar ve çocukluk konusu önemli bir çalışma alanı haline gelmektedir. Ancak afet riskleri konu olduğunda çocuklar ve çocukluğa -afetlerin çocukların fiziksel, zihinsel ve sosyal gelişimleri üzerindeki olumsuz etkilerini dert edinen- geleneksel yaklaşımı aşan bir bakış açısından değerlendirilmesine ihtiyaç vardır. Bu bağlamda çocukların afetlere hazırlık ve afet risk azaltma proje ve programlarına katılımlarının etkinliği ve değeri hakkındaki farkındalığın artırılması kişisel ve toplumsal kırılganlıkların azaltılmasına olanak sağlayacaktır.

Çocukların doğa kaynaklı afetler karşısında kırılganlıkları iyice belirlenmiş olsa da afet risklerinin azaltılmasındaki olası rolleri göz ardı edilmektedir. Bu durum bir yandan afet durumunda çocukların kırılganlıklarını arttırmasına ve bir yandan da topluluklar için potansiyel bir kaynağın gözden kaçırılmasına neden olmasına rağmen afet yönetimine katılımları az ilgi görmektedir. Oysa bilgilendirilmiş çocukların, kendilerini ve başkalarını koruma konusunda bilgi eksikliği olanlardan daha iyi olacakları kesindir. Nitekim Mudavanhu ve arkadaşları (2015), çocukların sıklıkla aşırı zorluklar karşısında, risklere rağmen dayanıklılık gösterdiklerine dikkat çekmektedirler. Dolayısıyla yazarlar, kaynaklara ve bilgiye erişimleri olduğu, afete hazırlık ve müdahale faaliyetlerine katılımları teşvik edildiği, kişisel ve toplumsal desteğe erişebildikleri takdirde çocukların kırılganlıklarının azaltılabileceği ve dayanıklılıklarının artacağını savunmaktadırlar.

Afete hazırlık, çocukların afetler ve potansiyel tehlike ve riskler konusunda eğitilmelerini, çocukların bu risklere nasıl hazırlanabilecekleri ve bir olay karşısında ve sonrasında nasıl davranmaları gerektiği konusunda uygun bilgilerin sağlanmasını içermelidir. Dahası bunun ötesinde, olası risklerin değerlendirilmesi, risklerin azaltılması, afet durumunda dayanışma, acil yardım ve sonrasında ıslah ve yeniden yapılanma plan ve programlarına etkin katılımları için olanak sağlanmasının ve bu açıdan desteklenmelerinin afet bilinçli bir toplumun yaratılmasındaki öneminin fark edilmesine ihtiyaç vardır. Afet yönetiminde yetişkinler, çocuklar ve gençlerin bir aradalığı -yukarıda çok sayıda deneyimde görüldüğü gibi- önemli potansiyellere sahip olmasına rağmen bu planlamalardaki ilişki ağırlıklı olarak yetişkinlerin çocuklarla ilişki kurduğu ve onlar adına çalıştığı tek taraflı bir ilişki olmaya devam etmektedir. Oysa, Mitchell ve diğerlerinin (2009: 15), Checkoway ve Richards-Schuster’den yaptıkları alıntıda dikkat çektikleri üzere, çocuk katılımı çoğu yetişkinin aşına olmadığı ve statükoya temelden meydan okuma potansiyeline sahip dışlanmış bir grubun katılımını temsil etmektedir. Dolayısıyla çocuk ile yetişkin arasındaki ilişkinin yeniden kurgulanmasını gerektirmektedir. Bu açıdan, Pfefferbaum ve arkadaşlarının (2018) ifade ettiği gibi çocukların topluluk çabalarına katılımı, yetişkin-çocuk

etkileşimini arttırması, birbirlerinin varlıklarını ve güçlü yönlerini tanıması ve başkalarının görüş ve gereksinimlerini gözetmesi, ortaklık ve işbirliğinin değerini takdir etmesi için fırsatlar yarattığı vurgusu önemlidir. Zira çocuk katılımı, afet yönetimi konusunda kalmayıp toplumsal yaşamın her alanında var olan çocuk-yetişkin ilişkisinin yeniden yapılanmasına ve çocukların toplumsal yaşamın her alanında güçlenmesine de olanak sağlayacaktır.

Türkiye açısından bakıldığında, afetlerle mücadele ve afet yönetimi konusunda 17 Ağustos 1999 Marmara Depremi'nin önemli bir hareket noktası oluşturduğu ilgili kaynaklarda sürekli tekrarlanmaktadır. 06 Şubat 2023 depreminin de çocuk merkezli afet riski azaltılması anlayışının ve bu afet yönetiminde çocuk katılımının benimsenmesi için bir dönüm noktası olması, afet risklerine karşı dirençli bir toplum yaratma anlamında önemli görünmektedir. Son olarak afet risklerinin azaltılması ve olası zararların en aza indirilmesi mücadelesinde çocukların etkin aktörler olarak sürece potansiyel katkılarının farkına varılmasının, bu anlamda çocukların dinlenmesinin hem çocuk haklarının hem de afet dirençli bir toplumun gereği olduğu vurgulanmalıdır.

KAYNAKLAR

AFAD (2014). Türkiye Afet Farkındalığı ve Afetlere Hazırlık Araştırması. https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/3923/xfiles/turkiye-afet-farkindaligi-ve-afetlere-hazirlik-arastirmasi_-2014-edited.pdf (02.02.2024)

AFAD (t.y.a). Açıklamalı Afet Yönteimi Terimleri Sözlüğü, <https://www.afad.gov.tr/aciklamali-afet-yonetimi-terimleri-sozlugu> (02.02.2024)

AFAD (t.y.b). Türkiye'de Afet Yönetimi ve Doğa Kaynaklı Afet İstatistikleri, https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/35429/xfiles/turkiye_de_afetler.pdf (22.02.2024)

AFAD (t.y.c). AFAD ve Tarihçesi, <https://www.afad.gov.tr/afad-hakkinda> (02.02.2024)

Akdur, R. (2000). Afetler ve afetlerde sağlık hizmetleri. *Türkiye Sorunlarına Çözüm Konferansı-3*, <https://www.recepakdur.com/media/1370/10-akdur-r-afetler-ve-sag-lik-hizmetleri-tu-rkiye-sorunlarina-c-o-zu-m-konferansi-3-21-yu-zyilda-tu-rki-ye-ankara-u-niversitesi-basimevi-2000.pdf> (10.12.2023)

Akman, A. ve Yıldırım, S. (2022). Okul öncesi öğrencilerinde afet yönetimine dair bir gözlem: Iğdır'da bir ilkokul örneği". *ANASAY*, 6(21), 341–355. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2579150> (02.03.2024)

Bartlett, S. (2005). Good governance: Making age part of the equation- An introduction. *Children, Youth and Environments*, 15(2), 1-17. <https://doi.org/10.7721/chilyoutenvi.15.2.0001> (19.11.2023)

Başbüyük, A. ve Pala, Ş.M. (2023). Hayat Bilgisi, Sosyal Bilgiler ve Coğrafya dersi öğretim programlarının afet eğitimi açısından incelenmesi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(2), 184-197. <https://doi.org/10.17556/erziefd.1063242> (11.05.2024)

Cappelli, F.; Constantini, V. ve Consoli, D. (2021). The trap of climate change-Induced "natural" disasters and inequality. *Global Environmental Change*, 70. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2021.102329> (07.06.2023)

Cerna-Turoffi, I.; Fischer, H.T.; Mansourian, H. ve Mayhew, S. (2021). The pathways between natural disasters and violence against children: A systematic review, *BMC Public Health*, (21). <https://doi.org/10.1186/s12889-021-11252-3> (07.06.2023)

Cutter , S.L.; Boruff, B.J. ve Shirley, W.L. (2003). Social vulnerability to environmental hazards, *Social Science Quarterly* , 84(2), 242-261. <https://doi.org/10.1111/1540-6237.8402002> (02.06.2023)

da Costa, K. ve Pospieszna, P. (2015). The relationship between human rights and disaster risk reduction revisited: bringing the legal perspective into the discussion. *Journal of International Humanitarian Legal Studies*, (6), 64-86. https://brill.com/view/journals/ihls/6/1/article-p64_4.xml (07.03.2023)

Değirmenci, Y.; Kuzey, M. ve Yetişensoy, O. (2019). Sosyal Bilgiler ders kitaplarında afet bilinci ve eğitimi. *E-Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 33-46. <https://doi.org/10.30900/kafkasegt.591345> (21.07.2024)

Delicado, A. ve diğerleri (2020).). “Rights, Information, Needs and Active Involvement in Disaster Risk Management”, *Children and Young People's Participation in Disaster Risk Reduction: Agency and Resilience*, (Ed. M. Mort; I. Rodríguez-Giralt ve A. Delicado), (s. 63-91). Bristol University Press, Bristol

Dikmenli, Y. ve Gafa, İ. (2017). Farklı eğitim kademelerine göre afet kavramı. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (44), 21-36, <https://doi.org/10.21764/mauefd.335007> (04.06.2024)

Dranseika, V. (2016). Moral responsibility for natural disasters. *Human Affairs*, 26(1), 73-79. <https://doi.org/10.1515/humaff-2016-0009> (05.06.2023)

DRMKC-INFORM (t.y.). <https://drmkc.jrc.ec.europa.eu/inform-index> (22.02.2024)

EM-DAT (2023). Earthquakes in Türkiye A Review From 1900 to Today, No 72. <https://files.emdat.be/2023/09/CredCrunch72.pdf> (20.02.2024)

Erdem, B.N. ve Kaynar, A. (2022). “Sesimizi duyan var mı?”: İzmir Depremi konulu televizyon haberlerinde çocukların temsili. *Selçuk İletişim Dergisi*, 15(2), 737-766. <https://doi.org/10.18094/josc.1113783> (17.07.2023)

Ersoy, Ş. ve Koçak, A. (2016). Disasters and earthquake preparedness of children and schools in Istanbul, Turkey. *Geomatics, Natural Hazards and Risk*, 7(4), 1307-1336, <https://doi.org/10.1080/19475705.2015.1060637> (17.01.2024)

Farabollini, P.; Luger, F.R. ve Mugnano, S. (2019). “Introduction”, *Earthquake Risk Perception, Communication and Mitigation Strategies*, (Ed. P. Farabollini, F. R. Luger ve S. Mugnano), (s. 12-17). <http://www.ilsileno.it/geographiesoftheanthropocene/Earthquake%20Risk%20Perception%20Communication%20and%20Mitigation%20Strategies.pdf> (02.06.2023)

Green, P. (2005). Disaster by design. *British Journal of Criminology*, (45), 528-546. <https://doi.org/10.1093/bjc/azi036> (02.06.2023)

IASC. (2011). IASC Operational Guidelines on the Protection of Persons in Situations of Natural Disasters. https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/IDPersons/OperationalGuidelines_IDP.pdf (01.05.2023)

Institute For Economics & Peace (2020). Ecological Threat Register 2020: Understanding Ecological Threats, Resilience and Peace, <http://visionofhumanity.org/reports> (07.06.2023)

- JICA (2004). Türkiye'de Doğal Afetler Konulu Ülke Strateji Raporu, https://www.spo.org.tr/resimler/ekler/5d8ce590ad8981c_ek.pdf?tipi=58andturu=Xandsube=0 (20.02.2024)
- Kadıoğlu, M. (2008). "Toplumda afet bilincini artırma yöntemleri", *Afet Zararlarını Azaltmanın Temel İlkeleri*, (Ed. M. Kadıoğlu ve E. Özdamar), (s. 223-241). JICA Türkiye Ofisi, Ankara
- kelimeler.gen.tr. (t.y.). Doğal Afet, <http://kelimeler.gen.tr> (12.10.2023)
- King, T.A. ve Tarrant R.A. (2013). Children's knowledge, cognitions and emotions surrounding natural disasters: An investigation of year 5 students, Wellington, New Zealand. *Australasian Journal of Disaster and Trauma Studies*, (1), 17-26. http://trauma.massey.ac.nz/issues/2013-1/AJDTs_2013-1_King.pdf (03.02.2024)
- Kousky, C. (2016). Impacts of natural disasters on children. *Future of Children*, 26(1), 73-92, <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1101425.pdf> (02.04.2023)
- Kutluay, H. (2023, 06 25). Doğal Afet Nedir, Çeşitleri Nelerdir?, <https://www.makaleler.com/dogal-afetler-nelerdir> (12.10.2023)
- Lauta, K. C. (2016). Human rights and natural disasters. *Research Handbook on Disasters and International Law*, 91-110, <https://doi.org/10.4337/9781784717407.00015> (07.03.2023)
- Leaning, J. ve Guha-Sapir, D. (2013). Natural disasters, armed conflict, and public health. *The New England Journal of Medicine*, 369(19), 1836-42. <https://www.nejm.org/doi/pdf/10.1056/NEJMr11109877?articleTools=true> (12.07.2023)
- Limoncu, S. ve Atmaca, A. B. (2018). Çocuk merkezli afet yönetimi. *Megaron*, 13(1), 132-143. <https://jag.journalagent.com/megaron/pdfs/MEGARON-49369-ARTICLE-LIMONCU.pdf> (02.02.2024)
- Lopez, Y.; Hayden, J.; Cologon, K. ve Hadley, F. (2012). Child participation and disaster risk reduction. *International Journal of Early Years Education*, 20(3), 300-308, <https://doi.org/10.1080/09669760.2012.716712> (17.07.2023)
- Maya, İ. ve Sarı, B. (2016). Türkiye'de afet eğitimi ve MEB müfredatındaki afet eğitimi konularının değerlendirilmesi. *VIII. Uluslararası Eğitim Araştırmaları Kongresi*, (s. 676-682). Çanakkale.
- Mitchell, T.; Haynes, K.; Hall, N.; Choong, W. ve Oven, K. (2008). The roles of children and youth in communicating disaster risk, *Children, Youth and Environments*, 18(1), 254-279. <https://www.jstor.org/stable/10.7721/chilyoutenvi.18.1.0254> (21.05.2023)
- Mitchell, T; Tanner, T. ve Haynes, K. (2009). Children as Agents of Change for Disaster Risk Reduction: Lessons from El Salvador and the Philippines, <https://resourcecentre.savethechildren.net/document/children-agents-change-disaster-risk-reduction-lessons-el-salvador-and-philippines> (17.07.2023)
- Morris, K.-A. N. ve Edwards, M. T. (2008). Disaster risk reduction and vulnerable populations in Jamaica: Protecting children within the comprehensive disaster management framework. *Children, Youth and Environments*, 18(1), 389-407. <https://www.jstor.org/stable/10.7721/chilyoutenvi.18.1.0389> (21.05.2023)

Mudavanhu, C. ve diğerleri (2015). Taking children's voices in disaster risk reduction a step forward. *International Journal of Disaster Risk Science*, (6), s. 267-281. <https://doi.org/10.1007/s13753-015-0060-7> (23.01.2024)

O'Keefe, P.; Westgate, K. ve Wisner, B. (1976). Taking the naturalness out of natural disasters. *Nature*, (260), 566–567. <https://doi.org/10.1038/260566a0> (11.03.2023)

OMÜ (t.y.). Doğal Afetlerin Tanımı ve Türleri. https://avys.omu.edu.tr_public_omur.keskiner (12.10.2023)

Peek, L. (2008). Children and disasters: Understanding vulnerability, developing capacities, and promoting resilience – An introduction. *Children, Youth and Environments*, 18(1), 1-29. <https://www.jstor.org/stable/10.7721/chilyoutenvi.18.1.0001> (18.11.023)

Pfefferbaum, B.; Pfefferbaum, R. L. ve Van Horn, R. L. (2018). Involving children in disaster risk reduction: the importance of participation. *European Journal of Psychotraumatology*, <https://doi.org/10.1080/20008198.2018.1425577> (01.09.2023)

Rodríguez-Giralt, I., Arenas, M. ve Gómez, D. L. (2020). “Children, Participation and Disasters in Europe: A Poor Record”, *Children and Young People's Participation in Disaster Risk Reduction*, (Ed. M. Mort, I. Rodríguez-Giralt ve A. Delicado), (s. 15-36). Bristol University Press, Bristol

Ronan, K. R. ve Johnston, D. M. (2001). Correlates of hazard education programs for youth. *Risk Analysis*, 21(6), 1055-1063, <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/11824681/> (01.09.2023)

Sadeghloo, T. ve Mikhak, H. (2022). Analyzing the impacts and experiences of children in disaster. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 76, <https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2022.103000> (21.09.2023)

Save The Children (2006). Child Rights Perspective in Response to Natural Disasters in South Asia. (Kathmandu: Save the Children Sweden). https://www.preventionweb.net/files/15091_Childrightsprespectivesinresponseto.pdf (16.09.2023)

Sever, R. ve Değirmenci, Y. (2019). “Temel Kavramlar”, *Afetler ve Afet Yönetimi*, (Ed. R. Sever), (s. 2-12), Pegem Akademi, Ankara

SRCD. (2020). *Child Evidence Brief, Understanding The Impacts of Natural Disasters on Children*. https://www.srcd.org/sites/default/files/resources/FINAL_SRCDCB-NaturalDisasters_0.pdf. (07.07.2023)

T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Destek Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2024). *Milli Eğitim Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetimi Eylem Planı (2023-2030)*. https://dhgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2024_01/04121233_evrak88811059594616074921.pdf. (22.02.2024)

Thomas, V. (2017). *Climate Change and Natural Disasters: Transforming Economies and Policies for a Sustainable Future*, Transaction Publishers, New York

TMMOB. (t.y.). *Afet Yönetimi Bilgi Kitapçığı*. TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası Ankara Şubesi. https://imop.imo.org.tr/resimler/dosya_ekler/76bb2697ef75e44_ek.pdf. (21.02.2023)

Todres, J. (2011). Mainstreaming children's rights in post-disaster settings. *Emory International Law Review*, 25(3), 1233-1261, <https://scholarlycommons.law.emory.edu/eilr/vol25/iss3/8> (15.03.2023)

TRT Haber (2024, 02 02). 6 Şubat depremlerinde 53 bin 537 canımızı yitirdik, <https://www.trthaber.com/haber/gundem/6-subat-depremlerinde-53-bin-537-canimizi-yitirdik-833953.html> (12.06.2024)

Tugnoli, C. (2015). The problem of evil in the thought of Jean-Jacques Rousseau. *Religious Inquiries*, 4(8), 23-38, https://ri.urd.ac.ir/article_39291_7cd0bb16a09b3deddf91a7b79cf64079.pdf (05.06.2023)

UNISDR (t.y.). Sendai Afet Risk Azaltma Çerçevesi, https://uclg-mewa.org/uploads/file/748e86d91ae4409e9188794ddb6c004d/Sendai_TR.pdf (03.08.2023)

UN (2006). Disaster Risk Reduction Begins at School, <https://www.undrr.org/publication/disaster-risk-reduction-begins-school-2006-2007-world-disaster-reduction-campaign> (21.03.2023)

UN (2015). Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015-2030. https://www.preventionweb.net/files/43291_sendaiframeworkfordrren.pdf (23.04.2023)

UNDRR (03.10.2005). British Schoolgirl Hero Meets President Clinton: "All Children Should Know What a Tsunami is... and How to React," Says Tilly Smith, <https://www.undrr.org/news/british-schoolgirl-hero-meets-president-clinton-all-children-should-know-what-tsunami-and-how> (18.10.2023)